ADÎ b. MÜSÂFİR

(عدى بن مسافر)

(ö. 557/1162)

Adeviyye tarikatının kurucusu sayılan ve sonradan Yezîdîler tarafından da sahip çıkılan mutasavvıf, âlim ve fakih.

Suriye'de Ba'lebek şehrine bağlı Beytifâr'da dünyaya geldi. Doğum tarihi belli değildir. Ancak 557 yılında (1162) doksan yaşlarında vefat ettiğine göre 467'de (1074) doğmuş olmalıdır. İlk dinî bilgileri doğduğu yerde aldı. Abdülkādir-i Geylânî, Ebû Necîb Sühreverdî, Ebü'l-Vefâ el-Hulvânî, Hammâd ed-Debbâs, Ahmed er-Rifâî, Ahmed ez-Za'ferânî ve Akīl el-Menbicî gibi devrinin tanınmış simalarıyla görüştü. Kalabalık bir kafile ile hacca gidip Kâbe'yi ziyaret ettikten sonra dört sene Medine'de kaldı. Bağdat, Şam, Halep gibi şehirleri dolaştı ve Hakkâri'de inzivaya çekildi. Kendisi için inşa edilen zâviyede vefat etti. Kabri, Musul'un 65 km. kuzeyindeki Ba'zrî mevkiinde bulunan Lâliş dağındaki zâviyesindedir. İbn Hallikân, Şeyh Adî'nin torunlarının, dedelerinden kalan tasavvufî hâtırayı, tarikat âdâb ve erkânını devam ettirdiklerini, bölge halkının da şeyhe büyük bir saygı ile bağlı olduğunu bildirir.

Şerefeddin ve Ebü'l-Fezâil gibi lakaplarla anılan Adî b. Müsâfir'in nesebi, Emevî halifelerinden Hakem b. Mervân'a, tarikat ve hırka silsilesi Ebû Saîd Harrâz'a ve onun vasıtasıyla Hz. Ömer'e dayandırılır. Gerek nesebi gerekse tarikat silsilesiyle ilgili rivayetlerin tamamıyla asılsız olduğunu ifade eden İbn Teymiyye, Şeyh Adî ve ona tâbi olanların İslâm'a bağlı sâlih ve takvâ sahibi kişiler olduğunu ısrarla belirtir. Ona göre Şeyh Adî, Ebü'l-Ferec, Abdülvâhid b. Muhammed eş-Şîrâzî ve Şeyhülislâm Hakkârî gibi meşhur Sünnîler'in izinden gitmiştir. Bunlar esas itibarıyla Sünnîliğin dışına çıkmamışlar, Ehl-i sünnet akîdesine hassasiyetle bağlı kalmışlar ve bid'atlardan kendilerini uzak tutmuşlardır.

Şeyh Adî'ye birçok kerametler isnat edilir. Şa'rânî, onun her gün Büyük Okyanus'taki "altıncı ada"ya gidip geldiğini ve orada ikamet ettiğini söyler. Abdülkādir-i Geylânî ise Adî'yi devrinin mâna sultanı olarak kabul etmiş ve "Şayet peygamberlik çile çekilerek kazanılan bir şey olsaydı, onu Adî elde ederdi" demiştir. Bilhassa mağaralarda, dağ başlarında ve sahralarda yalnız yaşamaktan hoşlanan Adî'ye müridleri ve taraftarları son derece bağlıydılar. Gösterilen bu aşırı hürmet ve bağlılığın tesiriyle bazı kişilerin onu kutsîleştirdikleri, hatta ilâhlaştırdıkları görülmüştür. Bunların inancına göre şeyh, müridlerinin namazını kılmış ve oruçlarını tutmuş olduğundan, bu nevi mükellefiyetler kendilerinden sâkıt olmuştur. Türbesi, civarında yapılan çalgılı ve içkili tarikat âyinleri halkın şiddetli tepkisine yol açtığı için 1414'te tahrip edilmiş, Şeyh Adî'nin kemikleri mezarından çıkarılarak yakılmış, müridlerinin çoğu öldürülmüştür. Daha sonra tekrar inşa edilen türbe, Yezîdîler'in bir çeşit kıblesi ve tavaf ettikleri yer haline gelmiştir. Türbenin, Adî'nin soyundan gelen Şemseddin'i esir alıp Musul'da 1246'da idam eden Bedreddin Lü'lü' tarafından yakıldığı da rivayet edilmektedir.

Adî b. Müsâfir'in önemi, daha sonraki asırlarda Yezîdîler'in kendisine sahip çıkıp onu pîr olarak kabul etmelerinden ileri gelmektedir. İslâm esaslarına bağlı Sünnî bir mutasavvıf olan Adî'nin İslâmiyet'ten tamamıyla uzaklaşmış Yezîdîler tarafından rehber olarak kabul edilmesinin sebebi, onun İslâm âlemindeki yaygın şöhretinden faydalanmak istemeleridir. Yezîdîler'in Şeyh Adî'ye sahip çıkmaları, zâhir ulemâsını diğer bir Adî'nin daha mevcut olduğunu kabul etmeye zorlamıştır. İleri sürülen bir iddiaya göre, Aynisıfnî (Alkos) Manastırı'nda yaşayan Edi (Thaddaus) isminde bir keşiş, Müslümanlığı kabul edip İslâmiyet'le Nastûrîliğin karışımı olan yeni bir dinin kurucusu olarak ortaya çıkmıştır. Bundan başka, Şeyh Adî'nin Mani'nin talebesi Adde (Ade) ile aynı şahıs olduğunu ileri sürenler olduğu gibi, "ateş ruhu" mânasına gelen Azar ile aynı olduğunu iddia edenler de vardır. 1452 yılına ait bir Süryânî vesikasına dayanarak Adî isminde bir şahsı Yezîdîliğin kurucusu olarak gösteren Nastûrî keşişlerinden Ramişo'ya göre Adî, Tayrahitî Kürt kabilesinden Aynisıfnî Manastırı çobanının oğludur. Başkeşişin Kudüs'ü ziyarete gitmesinden faydalanarak manastırı keşişlerin elinden almış, ziyaretini tamamlayıp memleketine dönen başkeşiş durumu Cengiz Han'ın yeğeni Tuman'a bildirince de yakalanarak 1223'te idam edilmiştir. Bu rivayetlere, Adî gibi Sünnî bir şeyhin Yezîdîlik gibi İslâm'a uzak bir mezhebin kurucusu olarak kabul edilmesinden doğan zorlukları halletmek için ortaya atılmış söylentiler olarak bakmak gerekir.

Kaynaklarda Şeyh Adî'nin birçok eserinin bulunduğundan bahsedilirse de *Keşfü'z-zunûn, Hediyyetü'l-ʿârifîn* ve Brockelmann'da onun yalnız bir eseri zikredilir. Kâtip Çelebi ve Bağdatlı İsmâil Paşa'nın *ʿAkīdetü'ş-Şeyḫ ʿAdî b. Müsâfir* diye kaydettikleri bu risâle, *İʿtiḳādü Ehli's-sünne ve'l-cemâʿa* adıyla neşredilmiştir (Musul 1975). Geniş ölçüde *İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn*'in tesiri altında kaleme alınmış olan risâlede Selefî bir görüş hâkimdir. İbn Teymiyye, Şeyh Adî'ye nisbet edilen bir risâleyi ona bağlı kişilerden birinin kendisine gösterdiğini, ancak bu risâlenin Ebü'l-Ferec el-Makdisî'nin *et-Tabṣıra*'sından aynen alınmış olduğunu, sadece bazı önemsiz ilâve ve çıkarmaların yapıldığını ve Yezîd ile ilgili hususların Ebü'l-Ferec'in eserinde yer almadığını ifade eder. Bundan başka, biri bir halifesine, diğeri müridlerine yaptığı vasiyetleri ihtiva eden iki "vesâyâ"sı ve bir kasidesi ile *Âdâbü'n-nefs* adlı bir risâlesi vardır. *Behcetü sulṭâni'l-evliyâʾi'l-ʿârifîn ve'l-aḳṭâbi'l-kâmilîn eş-Şeyḫ b. Müsâfir el-Ümevî* isimli menâkıbnâmesi, müridlerinden biri tarafından kaleme alınmış olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, III, 254-255; İbn Teymiyye, *Mecmûʿu fetâvâ* (nşr. Abdurrahman b. Muhammed), Riyad 1381-86, III, 254; XI, 103; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58/1932-39 → Beyrut 1401/1981, XII, 243; Şa'rânî, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ*, Bulak 1281, I, 163; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye* (nşr. Mahmûd Hasan Rebî'), Kahire 1357/1938, II, 93; İbnü'l-İmâd, *Şeẕerâtü'z-ẕeheb*, Kahire 1350-51 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), IV, 179; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1158; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 662; Brockelmann, *GAL*, I, 434; *Suppl.*, I, 776; Frank Rudolf, *Scheich ʿAdî, der grosse Heilige der Jezîdîs*, Berlin 1911; M. Şerefeddin, "Yezidîler", *DİFM*, III (1926), s. 3-35; Thomas Bois, "Monastères Chrétiens et temples Yézidis dans Irakien", *el-Meşrıḳ*, LX/1, Beyrut 1967, s. 75-101; Th. Menzel, "Adî b. Müsâfir", *İA*, I, 137-138; A. S. Tritton, "ʿAdî b. Musâfir", *EI²* (İng.), I, 195-196.

 Süleyman Uludağ

ADÎ b. NECCÂR

(Benî Adî b. Neccâr)

(بنوعدى بن نجار)

Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in annesi Selmâ bint Amr'ın mensup olduğu bir kabile (bk. NECCÂR).